

KVALITA ŽIVOTA V KRAJINÁCH VYŠEHRADSKEJ SKUPINY

THE QUALITY OF LIFE IN THE COUNTRIES OF THE VISEGRAD GROUP

Jaroslav Gonos – Jozef Nemec

ABSTRACT

The quality of life and its measurement system, or approaches to its measurement, are becoming more and more a dominant topic not only in professional circles but also in the wider public. This is a reason why the issue is characterized by its importance for the development of society. Since 1990, the development program OSN has published human development reports every year. Based on these facts, our attention is focused on the analysis of the development of the HDI, based on which the individual reports are built. Human development index allowed us to compare the level of development and quality of life in the individual countries. In the contribution, we are focusing on defining the theoretical framework of quality of life as well as one of the possible approaches to its measurement, namely the Human Development Index. This theoretical framework was subsequently applied to the example of the V4 countries, which we compare and evaluate the development in the reference period. The aim of the paper is to confront the development of the Human Development Index on the example of the Vysegrad group.

KEY WORDS

Human Development Index. Quality of life. Vysegrad group.

JEL classification: O15, O57.

ABSTRAKT

Kvalita života a jej systém merania, prípadne prístupy k jej meraniu sú čoraz viac dominantnejšou témou nielen v odborných kruhoch, ale taktiež v širšej verejnosti. To je dôvod, prečo sa daná problematika vyznačuje svojou dôležitosťou pre rozvoj spoločnosti. Od roku 1990 rozvojový program OSN vydáva každoročne správy o ľudskom rozvoji. Vychádzajúc z týchto skutočností našu pozornosť sme upriamili na analýzu vývoja indexu ľudského rozvoja, na základe ktorého sú jednotlivé správy postavené. Human Development Index nám umožnil porovnávať úroveň rozvoja a kvality života v jednotlivých štátoch. V príspevku sa venujeme definovaniu

teoretického rámca kvality života ako aj jedného z možných prístupov k jej meraniu, a to indexu ľudského rozvoja. Tento teoretický rámec sme následne aplikovali na príklade krajín V4, ktoré porovnávame a vyhodnocujeme vývoj za sledované obdobie. Cieľom príspevku je konfrontovať vývoj indexu ľudského rozvoja na príklade krajín Vyšehradskej skupiny.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Index ľudského rozvoja. Kvalita života. Vyšehradská skupina.

ÚVOD

Dá sa kvalita života merať? Ak áno, tak ako? Do popredia záujmu sa vo vyspelých, ale aj v rozvojových krajinách v posledných desaťročiach okrem iných ukazovateľov dostáva aj kvalita života. Záujem o túto problematiku vyvolali predovšetkým významné politické, sociálne, ekonomické zmeny, a v neposlednom rade aj technologický pokrok. Tieto zmeny výrazne ovplyvnili aj postavenie jednotlivcov v spoločnosti. Práve v súvislosti s vplyvom negatívnych životných okolností (chorôb, ekonomickej a sociálnej situácie) sa o kvalite života veľmi často diskutuje.

Každoročne od roku 1990 vypracúva Rozvojový program OSN (UNDP) správy o ľudskom rozvoji. V týchto správach využíva a pracuje s agregovaným ukazovateľom indexu ľudského rozvoja, ktorý UNDP vytvoril pre jednoduchšie porovnanie úrovne rozvoja a kvality života v jednotlivých krajinách. Pred spomínaným rokom prevažoval skôr ekonomický pohľad na meranie rozvoja a kvality života. Tento pohľad medzinárodného porovnávania sa zaoberal skôr stránkou, ktorá vychádzala predovšetkým z ukazovateľa s názvom hrubý domáci produkt na hlavu v parite kúpnej sily. V širšom chápaní rozvoja však podobné ukazovatele sami o sebe nevyhovovali a neboli schopné objektívnejšie zhodnotiť kvalitu života, keďže nie vždy ekonomický rast môže znamenať faktické zlepšenie kvality života v danej krajine, napríklad pokiaľ má z ekonomického rozvoja profit len malá časť obyvateľstva alebo pokiaľ je rast alebo pokrok tvorený vojenskými výdajmi. V týchto prípadoch nie je možné predpokladať zlepšenie kvality života pre širší okruh obyvateľov (Sylvánková 2008).

Kvalita ľudského života

Kvalitu života každého človeka je možné prostredníctvom viacerých publikácií rozložiť na elementárne časti, čiastkové konštrukty, ktoré ovplyvňujú celkovú kvalitu ľudského života. Takisto aj intenzita pôsobenia a vzťahov medzi jednotlivými zložkami je zákonitá. Podľa Blažejka (1981) má

kvalita života sociálnu dimenziu a tejto problematike sa venujú sociálne vedy. V praxi sa profesionálne stáva predmetom záujmu v prvom rade pracovníkov z oblasti sociálnej práce a sociálnej politiky. Kvalita ľudského života, sledovanie jeho hodnôt, vývoja a analýza možností ovplyvnenia je čoraz viac skúmanou problematikou. Je potrebné si uvedomiť, že existujú ekonomické a rovnako aj neekonomické faktory, ktoré naň rôzne vplyvajú. Existuje mnoho ukazovateľov, ktoré nám pomôžu kvantifikovať dimenzie ľudského rozvoja v rôznych smeroch. Pri meraní kvality ľudského života sa stretávame s údajmi, ktoré je možno pomerne dobre kvantifikovať a číselne ich identifikovať, ale aj s typmi údajov, ktoré majú formu subjektívneho vnímania a charakterovo ich skôr radíme medzi abstraktné premenné.

Ak sa na tento pojem pozeráme z historického hľadiska priradzujeme mu prepojenosť na základné vedy ako sú ekonómia, sociológia a v neposlednom rade medicína. Participiálne sa zameriava viac na sociálne skupiny ako na jednotlivca, vyzdvihujúc najmä objektívne faktory, pričom týmito faktormi popisujeme dostatočné podmienky v akých ľudia žijú. Spoločným znakom vystupujúcim v medicíne, sociológii alebo v ekonómii je snaha o klasifikáciu rôznych aspektov (Kačmárová et al. 2013).

Do 70. rokov boli pre medzinárodné porovnávanie úrovne rozvoja používané len ekonomické ukazovatele, ktoré najčastejšie porovnávali štáty podľa výšky príjmu na hlavu. Časť ekonómov však začala v tejto dobe upozorňovať na to, že prevládajúca interpretácia ukazovateľov ekonomickej úrovne ako merítka kvality života nie je správna a že tak široký pojem ako je rozvoj nemôže byť redukovaný len na ekonomický rast (Syróvátka 2008).

Podľa Kačmárovej et al. (2013) slová „kvalita“ a „život“ predstavujú tak všeobecné kategórie, že pre pochopenie ich spojenia samostatná analýza oboch pojmov neprináša porozumenie či náznak definície kvality života. Charakteristickou črtou pojmu kvalita života je však vymedzenie oproti kvantite v prípade hodnotenia života. S kvantitou sa spája aj možnosť jej zvyšovania, kvalitu nemožno zvyšovať, možno ju len zlepšovať.

HDP a jemu podobné ukazovatele pomerne dobre vypovedajú o ekonomickom výkone a raste celého systému – avšak mlčia o charaktere a kvalite celkového rozvoja. (Ul Haq 2003). Prvou významnou alternatívou k ekonomickým ukazovateľom rozvoja sa stal index materiálnej kvality života. Ukazovateľ bol definovaný ako minimálny súbor ľudských potrieb, ktoré by mali byť splnené i v najchudobnejších krajinách sveta. Index v sebe zahŕňal gramotnosť obyvateľstva, nádeji na dožitie pri narodení a kojeneckú úmrtnosť. Výsledky každej z troch zložiek boli prevedené na škálu od jednej do sto, tieto hodnoty potom boli prevedené do priemeru súhrnného indexu PQLI (Stantonová 2007).

V roku 1990 sa tak v prvej správe o ľudskom rozvoji objavil ukazovateľ, ktorý sa snažil vypovedať o medzištátnych rozdieloch v kvalite života lepšie ako ukazovatele ekonomickej povahy. Najväčší podiel na podobu ILR a úvodné správy o ľudskom rozvoji mal pakistánsky ekonóm Mahbub Ul Haq (Syrovátka 2008).

V správe z roku 1990 boli predstavené intelektuálne základy konceptu ľudského rozvoja, na ktorom bol ukazovateľ postavený. Hlavným teoretickým východiskom sa pre nový koncept stalo dielo indického ekonóma Amartya Sena (UNDP 1990). Rast príjmov podľa neho nie je sám o sebe cieľom rozvoja, ale len prostriedkom k dosiahnutiu iných cieľov. Za skutočný cieľ rozvoja Sen považuje rozširovanie ľudských schopností-možností. Tieto schopnosti-možnosti potom dávajú človeku slobodu výberu akéhokoľvek druhu života, ktorý chce daný človek žiť (Sen 1999). Takýchto možností existuje samozrejme veľké množstvo a mení sa v závislosti na stupni rozvoja, ale najzákladnejšími možnosťami, bez ktorých nie je možné ďalší vývoj sú podľa UNDP nasledujúce: viesť dlhý a zdravý život, získať znalosti a dosiahnuť prostriedkov k zaisteniu slušnej životnej úrovne (UNDP 1990).

Podľa Bussines dictionary (2017) môžeme životnú úroveň definovať ako finančné zdravie, ktoré je merané jednak príjmom na obyvateľa a spotrebou výrobkov a služieb jednotlivcami alebo domácnosťami, čiže skupinami. Pri hodnotení životnej úrovne by sme podľa Labudovej (2007) mali sledovať rozsah a kvalitu verejných služieb, stav stravovanie, úroveň životného prostredia, osobnú bezpečnosť ako i pocit sociálnej istoty, úroveň zdravotnej starostlivosti, úroveň a prístup k vzdelaniu, možnosti seberealizácie, kultúrneho vyžitia, mieru spoločenskej tolerancie a iné. Pojem životná úroveň sa samozrejme dá chápať aj v užšom zmysle ako sledovanie príjmov a výdavkov, resp. zostavovanie akejkoľvek štruktúry výdavkov obyvateľstva.

Index ľudského rozvoja (ILR)

Index ľudského rozvoja bol vytvorený s cieľom zdôrazniť, že nielen hospodársky rast, ale aj ľudia a ich schopnosti by mohli byť kľúčovými kritériami posudzovania vývoja krajiny. Index ľudského rozvoja (ILR) možno použiť aj na otázku voľby národnej politiky, ako je možné, že dve krajiny s rovnakým HNP na obyvateľa môžu skončiť s rôznymi výsledkami ľudského rozvoja. Tieto kontrasty môžu podnietiť diskusiu o prioritách vládnej politiky.

Index ľudského rozvoja pracuje s tromi základnými dimenziami - komponentmi, ktorými sú ukazovateľ dlhovekosti, vzdelania a slušnej životnej úrovne (Jahan 2003).

Syrovátka (2008) konštatuje, že napriek tomu, že sa metodika indexu často menila, zostali tieto tri dimenzie v rôznych úpravách začlenené do súhrnného výsledku. Jeho výpočet prebieha v

štyroch krokoch: operacionalizácia konceptu, štandardizácia ukazovateľov, výpočet dielčích indexov a výpočet celkového indexu.

Index ľudského rozvoja môžeme zaradiť medzi komplexné indikátory vyspelosti krajín sociálno-ekonomického charakteru. Úspech krajín meria v troch základných aspektoch ľudského rozvoja: zdravie, úroveň vzdelania a príjmy. To znamená, že krajina môže byť v ekonomických štatistikách na popredných miestach, no ľudia v nej žijú v strachu, sú negramotní a bez možnosti vzdelávania. Pre ľudí je oveľa dôležitejšie, či žijú dlho, bývajú zdravo, majú neobmedzený prístup ku vzdelaniu, či k takej základnej surovine, akou je voda. A bez akýchkoľvek obmedzení sa môžu zúčastňovať na rozvoji spoločnosti, uvádzajú sociológovia, ktorí zostavujú správu. Tento index je štandardizovaný a medzinárodne porovnateľný, ak je k jeho výpočtu použitá rovnaká metodika. Dosahuje hodnoty v intervale $(0;1>$ a na jeho základe je možná kategorizácia krajín na rozvinuté a rozvojové, pričom využíva štyri pásma podľa dosiahnutej hodnoty indexu, a to veľmi vysoký ľudský rozvoj, vysoký ľudský rozvoj, stredný ľudský rozvoj a nízky ľudský rozvoj (UNDP 2011).

Pre uvedené ukazovatele tak index určuje minimálnu i maximálnu hodnotu a následne ukazuje, kde sa krajina na danej škále nachádza:

• očakávaná dĺžka života pri narodení	25 rokov a 85 rokov
• miera gramotnosti dospelého obyvateľstva	0 % a 100 %
• kombinovaná miera zápisu na školy	0 % a 100 %
• reálny HDP na obyvateľa (US \$ v PPP)	100\$ a 40 000 \$.

Krajiny Vyšehradskej skupiny

Vyšehradská skupina je výrazom úsilia krajín stredoeurópskeho regiónu o spoluprácu na viacerých úsekoch spoločného záujmu v rámci celoeurópskej integrácie. Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko vždy boli súčasťou tej istej civilizácie založenej na rovnakých kultúrnych a intelektuálnych hodnotách a spoločných koreňoch náboženských tradícií, ktoré chcú uchovávať a ďalej posilňovať. Skupina V4 nevznikla ako alternatíva k úsiliu o celoeurópsku integráciu, ani sa nepokúša súťažiť s existujúcimi funkčnými európskymi štruktúrami. Jej aktivity nijakým spôsobom nesmerujú k izolácii alebo oslabeniu vzťahov s inými krajinami. Naopak, cieľom tejto skupiny je povzbudzovať optimálnu spoluprácu so všetkými krajinami, najmä so svojimi susedmi. Jej najvyšším záujmom je demokratický rozvoj všetkých častí Európy (portál visegradgroup.eu).

Podľa webového portálu siaha spolupráca medzi krajinami do ďalekej histórie. V roku 1991 bola prezidentom Českej a Slovenskej federatívnej republiky, prezidentom Maďarska a taktiež

prezidentom Poľska podpísaná Deklarácia o spolupráci medzi Českou a Slovenskou federatívnou republikou, Poľskou republikou a Maďarskou republikou na ceste európskej integrácie. Zoskupenie troch štátov vystupovalo pod viacerými názvami napr. ako Vyšehradská skupina. Po rozpade Československa sa vžil názov Vyšehradská štvorka. Spolupráca V4 sa stala najzreteľnejšie vyprofilovanou iniciatívou v regióne Strednej Európy. Skupina si získala dobré renomé aj ako určitý katalyzátor integračných procesov, ako jedna pragmaticky fungujúca forma multilaterálnej spolupráce v regióne a ako symbol stability v regióne. Dôležitým, pomyselným míľnikom bolo členstvo týchto štyroch krajín v Európskej únii.

MATERIÁL A METÓDA

V príspevku sú využité základné vedecké metódy ako metóda pozorovania, metóda porovnávania, zovšeobecňovania, analýza a syntéza. Tieto metódy poznávacieho cyklu boli využité súčasne vo viacerých krokoch. Metóda pozorovania spočívala v systematickom a účelnom vnímaní predmetu a javu riešenej problematiky. Jednou z kvantitatívnych metód spracovania výstupov bolo využitie kontingenčných tabuliek prostredníctvom Microsoft Excel, ktoré dobre poslúžili k vyhodnoteniu potrebných informácií a výstupov. Potrebné údaje sme získali z databázy Human Development Reports v období rokov 1999 - 2015.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Analýza bola rozdelená do dvoch častí, v prvej časti sme uskutočnili porovnanie medzi jednotlivými štátmi V4, keďže tieto štáty a ich ekonomický život prechádzal z historického hľadiska podobnými politickými zmenami, ktoré nemali vplyv na kvalitu života a ich rozvoj.

Porovnanie ILR v krajinách v krajinách Vyšehradskej štvorky

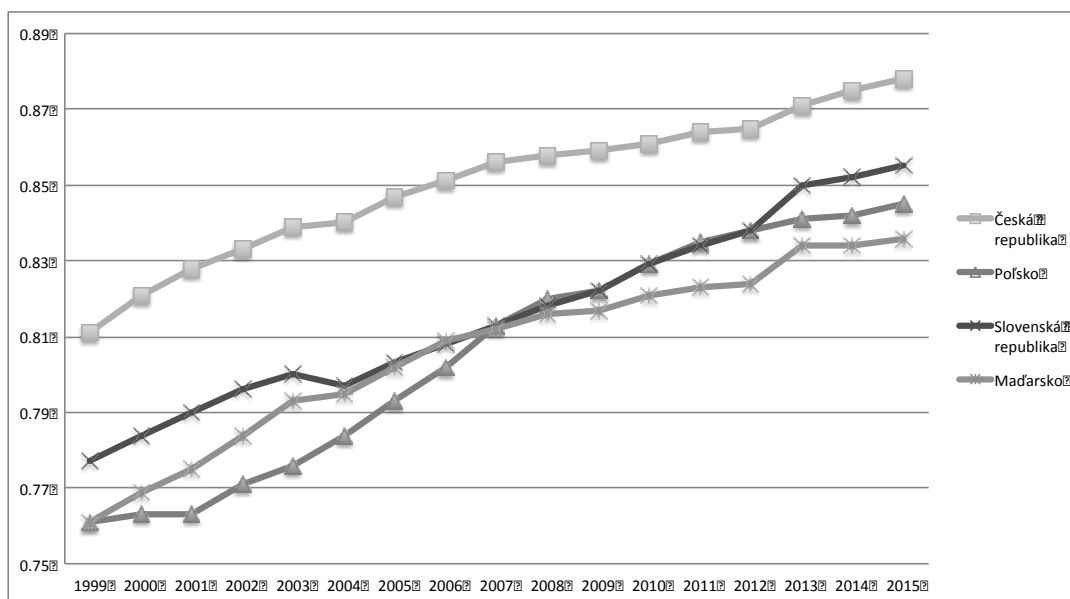
Zozbierané údaje sme si vytriedili a zhromaždili a prehľad týchto údajov ponúka tabuľka č.1, ktorá prezentuje krajiny Vyšehradskej štvorky od roku 1999-2015.

Tabuľka 1. Vývoj ILR v krajinách V4

Krajina	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ČR	,811	,821	,828	,833	,839	,840	,847	,851	,856	,858	,859	,861	,864	,865	,871	,875	,878
PL	,761	,763	,763	,771	,776	,784	,793	,802	,813	,820	,822	,829	,835	,838	,841	,842	,845
SR	,777	,784	,790	,796	,800	,797	,803	,808	,813	,818	,822	,829	,834	,838	,850	,852	,855
HU	,761	,769	,775	,784	,793	,795	,802	0,809	,812	,816	,817	,821	,823	,824	,834	,834	,836

Zdroj: vlastné spracovanie

Prehľadnejší vývoj nadobudnutých hodnôt nám vyjadruje grafické znázornenie 1, kde môžeme vidieť vývoj indexu v krajinách V4 od roku 1999 do roku 2015.

Obrázok 1. Vývoj ILR v krajinách V4

Zdroj: vlastné spracovanie

Vývoj ukazovateľa indexu ľudského rozvoja má stúpajúcu tendenciu. Ako môžeme vidieť na grafe s najvyššími hodnotami vystupuje Česká republika. V prvých piatich sledovaných rokoch evidujeme nárast o 2,31% ide o hodnotu 0,84. V roku 2009 je nárast len 1,42% no v roku 2014 vidíme už vyšší nárast, konkrétne 1,63%. Do roku 2015 dosiahol index hodnotu 0,878, čo je zo všetkých štátov index s najvyššou hodnotou a celkový percentuálny nárast bol 11,85%.

Ďalšou krajinou je Slovenská republika, ktorá na začiatku nami analyzovaného obdobia dosahovala hodnotu indexu ľudského rozvoja 0,75. Po piatich rokoch vidíme signifikantný postup o 1,47%. V nasledujúcich piatich rokoch je nárast vyšší až o 2,75 čo je v porovnaní s Českou republikou v roku 2004 vyšší nárast. V roku 2009 sledujeme významný nárast, konkrétne 3,66%, čo je spomedzi všetkých krajín V4 najvyšší nárast za dané obdobie 2005-2009. Do roku 2004 sa index posunul ešte o 1,57% a v roku 2015 dosiahol hodnotu 0,845. Celkový posun indexu ľudského rozvoja v Slovenskej republike bol o 12,67%, čo považujeme za lepšiu hodnotu ako dosiahla Česká republika.

Poľsko ako tretia krajina Vyšehradskej štvorky dosiahla v roku 1999 hodnotu indexu 0,777. V nasledujúcich piatich rokoch však index postupne rástol a nárast bol až o 5,28% čo je najvyššie číslo ktoré bolo v tomto období dosiahnuté. Do roku 2004 bol nárast v bežnej hodnote a to 1,66 čo predstavovalo najnižší nárast ale v roku 2009 už znova Poľsko posilnilo, konkrétne o 2,37% na

hodnotu 0,822. Ďalší nárast v roku 2014 bol o 2,77%. Poľsko v roku 2015 dosiahlo hodnotu 0,855 čo predstavovalo nárast o 15,85% z hodnoty v roku 1995 a to 0,738.

Poslednou analyzovanou krajinou bolo Maďarsko, ktoré na začiatku v roku 1999 dosiahlo hodnotu 0,761. Nárast, najvyšší spomedzi štyroch krajín, bol v roku 2004 a to 3,38%. V roku 2009 bol zaznamenaný posun o 1,87% na hodnotu 0,817 avšak to bola stále najnižšia hodnota v oblasti V4. Maďarsko ešte do roku 2014 posilnilo o 1,58% svoj index ľudského rozvoja avšak stále dosahovalo najnižšiu hodnotu. Do roku 2015 index dosiahol hodnotu 0,836, čo hodnotíme oproti posledných 15 rokov ako nárast 12,85%. Tento nárast je ako druhý najvyšší spomedzi krajín Vyšehradskej skupiny.

Je možné konštatovať, že naše očakávania ohľadom podobných trendov daných krajín v zoskupení V4 sa naplnili. Ich vývoj by sme mohli rozdeliť do dvoch štádií, pred vstupom do EÚ a po vstupe do EÚ. Kde pred vstupom do Európskej únie v rozmedzí rokov 1999-2004 všetky štyri krajiny zaznamenávajú poznateľný nárast hodnôt v priemere o stotinu hodnoty spomínaného indexu.

V období po vstupe týchto krajín do Európskej únie, index ľudského rozvoja vypovedá o miernom náraste a stabilizácii pozícií krajín V4 medzi veľmi vyspelými krajinami v zostavenom rebríčku. V tomto rebríčku 187 sledovaných krajín je aktuálne pozícia Českej republiky na 28. mieste, Poľska na 35. mieste, Slovenskej republiky na 37. mieste a Maďarska na 43. mieste. O čom vypovedá aj graf 1, kde je možné vidieť, že index ľudského rozvoja dosahuje najlepšie hodnoty v Českej republike a naopak v porovnaní medzi krajinami V4 najslabšie hodnoty je možné vidieť u Maďarska.

ZÁVER

Samozrejme je možné polemizovať o existencii univerzálnej jednotnej metriky, ktorá objektívne odráža kvalitu ľudského života a ponúka relevantné výsledky. Avšak je nutné povedať, že momentálne existuje viacero prístupov k riešeniu danej problematiky. V príspevku sme využili jeden z ponúknutých indexov a to index ľudského rozvoja, ktorý hodnotí na základe viacerých indikátorov kvalitu života v 187 krajinách sveta. Tento index má tradíciu už od roku 1990 pre sledované štáty. S využitím tohto indexu sme sa zamerali na analyzovanie krajín V4 a tieto krajiny sme na základe vývoja indexu konfrontovali za nastavené časové obdobie od roku 1999-2015. Toto porovnávanie krajín nám preto ponúklo odpoveď na otázku aký vývoj zaznamenali krajiny V4 od roku 1999 v kritériách na základe ktorých je založený index ľudského rozvoja, kde jasne môžeme konštatovať, že tento vývoj je priaznivý a odráža sa v narastajúcich hodnotách

indexu. V neposlednom rade spracovanie danej problematiky nám vytvára priestor na možnú hlbšiu diskusiu o pozitívnych a negatívnych stránkach určujúcich finálnu hodnotu indexu.

POĎAKOVANIE

Príspevok bol vypracovaný ako jeden z výstupov v rámci riešenia projektov KEGA 035PU-4/2016 Mikroekonómia pre manažérov-inovácia štruktúry, obsahu a spôsobu výučby predmetu a VEGA 1/0139/16 Analýza determinantov a faktorov ovplyvňujúcich efektívnosť a konkurencieschopnosť subjektov hospodáriacich na pôde v Slovenskej republike

LITERATÚRA

- BUSINESS DICTIONARY. 2018. [online]. [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <http://www.businessdictionary.com/definition/standard-of-living.html>.
- EKONOMIKA. 2018. [online]. [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://ekonomika-otazky.studentske.cz/2008/07/ist-ekonomick-blahoby.html>.
- HUMAN DEVELOPMANT REPORTS. 2018 [online]. [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://hdr.undp.org/en/statistics/indices/>.
- Jahan, S. (2003). Measuring Human Development: Evolution of the Human Development Index. In Fukuda-Parr, S. and Kuma, A. (ed.). Readings in Human Development. Oxford: Oxford University Press, s. 152-163.
- Kačmárová, M., Babinčák, P. and Mikulášková, G. (2013). Teórie a nástroje merania subjektívne hodnotenej kvality života. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 978-80-555-0972-3.
- Syrovátka, M. (2008). Jak (ne)měřit kvalitu života. Kritické pohledy na index lidského rozvoje. Mezinárodní vztahy. 2008, 41(1), 9-37.
- Stantonová, E. (2007). The Human Development Index: A History. Working Papers Series 127. University of Massachusetts, Amherst, 36 s.
- Sen, A. (1999). Developmet as freedom. Oxford University Press, Oxford. ISBN 0-19-289330-0.
- Ul Haq, M. (2003): The Birth of the Human Development Index. In Fukunda-Parr, S., Kuma, A. (ed.): Readings in Human Develpment. Oxford University Press, Oxford, 2003. s. 127-137.
- UNDP (1990). Human Development Report. Concept and Measurement of Human Development. Oxford University Press, New York. ISBN 0-19-506481-X.
- UNDP (2011). Human Development Report. Sustainability and Equity: A Better Future for All. Palgrave Macmillan, New York. ISBN 978-0-230-36331-1.

Visegrad group. O Vyšehradске skupine. [online]. [cit. 24. júla 2018]. Dostupné z:
<http://www.visegradgroup.eu/v4-110412-2>

*Príspevok z medzinárodnej vedeckej korešpondenčnej konferencie EAEP 2018, 21. – 23. október 2018
(Prešov, Slovenská republika).

KONTAKTNÁ ADRESA

Ing. Jaroslav Gonos, PhD., Fakulta Manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove,
Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovenská republika; e-mail: jaroslav.gonos@unipo.sk

Ing. Jozef Nemec, PhD. MBA, Fakulta Manažmentu, Prešovská univerzita v Prešove,
Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovenská republika; e-mail: jozef.nemec@unipo.sk